

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3--SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Exploring the flexibility of adjective order in english: cognitive, pragmatic, and stylistic perspectives.....	873
J.G'.Numonova	
The role of podcasts and audiobooks in language education.....	877
J.G'.Numonova	
The influence of technological advancements on language assessment methods.....	881
O.Z.Dadajonov	
XX asr O'zbek va Nemis dramasida davr va qahramon talqini.....	885
S.A.Yusupova	
The evolution of politeness: a historical analysis of English novels.....	890
N.M.Merganova, N.A.Orifjonova	
Og'zaki nutqning o'ziga hos xususiyatlari.....	894
G.A.To'lanboyeva	
Muloqot va uning xususiyatlari.....	898
S.A.Xaqnazarova	
Abdulla sher ijodida tiplar an'anasi.....	901
N.M.Merganova	
Chet tilda og'zaki nutqni rivojlantirishning yo'llari.....	905
C.X.Azimova	
Категории «Вежливости» в речевых актах высказывания «Отказов», «Отрицаний» и «Удивлений» в русской и американской культурах.....	908
N.A.Komilova	
The representation of gender in English idiomatic expressions.....	911
Y.A.Nasirdinova	
Fransuz navoiyshunosligining global ahamiyati.....	915
Y.A.Nasirdinova	
Aleksandr Papas Alisher Navoiyning "Muhokamat ul-lug'atayn" asari haqida: tasavvufiy yondashuv va tildagi maxfiy kodlar.....	919
S.To'lanov	
Turistik diskursning matnda ifodalanishi.....	923
S.To'lanov	
Turizm va reklama diskurslari: funksional va pragmatik yondashuv.....	927
Y.U.Abdurazzakov	
Zamonaviy sotsiolingvistik tadqiqotlar sharhi.....	931
I.T.Dehqonov, T.S.Mo'minova	
Fransuz tili darslarida maqol va matallar bilan ishlash usullari.....	934
D.S.Usmonova, Z.A.Anvarjonova	
Challenges in translating Uzbek literature to English.....	938
D.S.Usmonova, N.R.Rajabova	
Using ai in the field of studying english as a second foreign language.....	942
Sh.M.Yusufjonova	
Tarjima lug'atlarida milliy – madaniy xususiyatlar masalasi.....	946
S.A.Xaqnazarova	
Abdulla she'r ijodida g'oyaviy an'ana.....	949
N.A.Nizomova	
Makon yasovchi affikslarning o'zbek va ingliz tillardagi tarjimalari.....	953
G.Astonova, M.M.Kaharova	
O'zbekiston va Germaniyada ta'limni tashkil etishga oid leksik birliklar tavsifi.....	957
G.Astonova Oliy ta'lim tizimiga oid leksik birliklarning ifodalanishi.....	961
N.A.Nizomova	
Makon va zamon tushunchalar o'rtasidagi bog'liklar masalasi.....	966
S.I.Quziyev	
Turizm maqsadlari uchun ingliz tilini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish.....	970
Z.M.Yigitaliyeva	
Mualliflashtirish kategoriyasining matn doirasida o'rganilganligi.....	975
Z.M.Yigitaliyeva	
About the term of persuasion.....	979

UO'K: 811.512.133'373.7

ZAMONAVIY SOTSIOLINGVISTIK TADQIQOTLAR SHARHI

"СОВРЕМЕННЫЕ КОММЕНТАРИИ К СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИМ ИССЛЕДОВАНИЯМ"

"MODERN COMMENTARIES ON SOCIOLINGUISTIC RESEARCH"

Abdurazzakov Yusufjon Usmoilovich
Farg'ona davlat universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya

Jahon tilshunosligi taraqqiyotida sotsiolingvistika til, jamiyat va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganib, o'ziga xos muhim o'rin tutadi. Shuningdek, zamonaviy dunyoda til turli ijtimoiy-madaniy tushunchalarni shakllantirish va ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Bu tushunchalardan biri "jins" va "yosh" konseptlari bilan bog'liq bo'lgan til hodisalarini o'rganish sotsiolingvistika va frazeologiya uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qolaversa turli tizimli tillarda "jins" va "yosh" ni ifodalash bilan bog'liq frazeologik birliklarni sotsiolingvistik tadqiq etish, turli madaniy kontekstlarda ularni qo'llashdagi o'ziga xos xususiyatlari haqidagi g'oyalarni tilda qanday aks ettirishi va qurishini chuqurroq anglash madaniyatlararo muloqot modulining dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Dunyo filologiya ilmidagi til, jins va yosh o'rtasida ijtimoiy va lisoniy aloqani o'rganishga oid sotsiolingvistik tadqiqotlar so'nggi paytlarda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim vazifalardan bo'lib kelmoqda. Ular tildagi ifodalar, stereotiplar va me'yorlarning jins va yoshga qanday bog'liqligini, shuningdek, ularning ijtimoiy idrok va xulq-atvorning shakllanishiga qanday ta'sir qilishini tahlil qilishga qaratilgan. Bunday tadqiqotlar til va ijtimoiy omillarning bir-biri bilan o'zaro ta'sirini tushunishga yordam beradi va turli madaniyatlar va jamiyatlarda jins va yosh o'ziga xosligini qurishga ta'sir qiladi.

Аннотация

В развитии международной лингвистики социолингвистика занимает особое место, изучая взаимосвязи между языком, обществом и культурой. Кроме того, в современном мире формирование и выражение различных социокультурных концепций является важным аспектом. Одним из таких понятий являются явления, связанные с концепциями "пол" и "возраст", которые приобретают особое значение для социолингвистических и фразеологических исследований. Исследование социолингвистических единиц, связанных с выражением "пол" и "возраст", и их особенностей использования в различных культурных контекстах глубже понимает и создает основу для модулей культурного общения. В последние годы социолингвистические исследования, направленные на изучение социальных и лингвистических взаимосвязей между полом и возрастом, стали важной задачей для развития межкультурного общения. Анализ влияния языковых выражений, стереотипов и обычаев на гендерные и возрастные аспекты формирования общественного сознания позволяет понять взаимное влияние языка и общественных явлений, а также способствует формированию индивидуальности по половому и возрастному признакам в различных культурах и обществах.

Abstract

In the advancement of international linguistics, sociolinguistics holds a special place, studying the relationships between language, society, and culture. Additionally, in the modern world, the formation and expression of various sociocultural concepts are crucial aspects. One such concept pertains to phenomena related to the concepts of "gender" and "age," which acquire particular significance for sociolinguistic and phraseological studies. Investigating sociolinguistic units associated with the expression of "gender" and "age," as well as their usage characteristics in various cultural contexts, deeper understanding and the foundation for cultural communication modules are established. In recent years, sociolinguistic research focusing on examining the social and linguistic relationships between gender and age has become an important task for developing intercultural communication. Analyzing the impact of linguistic expressions, stereotypes, and customs on gender and age aspects of social consciousness helps to understand the mutual influence of language and social phenomena and contributes to shaping individuality based on gender and age in different cultures and societies.

Kalit so'zlar: milliy-madaniy tarix, milliy madaniyat, semantika, leksik ma'no, frazeologik birliklar, ekspressiv hususiyat, tarjimashunoslik masalalari.

Ключевые слова: национально-культурная история, национальная культура, семантика, лексическое значение, проблемы перевода, экспрессивный признак, фразеологический момент.

Key words: national-cultural history, national culture, semantics, lexical meaning, translation issues, expressive feature, phraseological point.

KIRISH

Lison inson mavjudligini, uning ijtimoiy tajriba-faoliyatini ta'minlovchi hodisadir. Demak, lison tadqiqi bilan shugullanayotgani kimsa beixtiyor o'zini bilish bilan mashg'uldir, zero, lisoniy faoliyat hodisasining mohiyati – uning ijrochisi – shaxs va ushbu shaxsning ijtimoiy, shaxslararo munosabatga kirishishi bilan belgilanadi. [1]

Tilshunoslik jamiyatning muloqot vositasi bo'lgan tilni turli jihatdan o'rganuvchi fan. Shveysariyalik tilshunos Ferdinand de Sossyur tilni ma'lum bir jamiyat belgisi sifatida, tilshunoslikni esa "ijtimoiy hayot doirasidagi belgilar hayotini" o'rganuvchi fan sifatida ta'riflaydi. Sotsiolingvistikani esa tilshunoslikning "til yoki tillarning xususiyatlarini tushuntirish uchun ijtimoiy, shu jumladan kontekstual omillarga murojaat qilishni talab qiluvchi" bo'limi sifatida ko'rish mumkin. Bu yerda asosiy e'tibor, gapning grammatik jihatdan to'g'ri yoki noto'g'riligi kabi lingvistik kompetensiyalarga emas, balki muloqot qaysi kontekstda qo'llanyapti, u "qanday, qayerda va qachon paydo bo'ldi" kabi masalalarga qaratiladi. [4]

Sotsiolingvistika tilshunoslik va sotsiologiya elementlarini birlashtiradi. U tilni ijtimoiy va madaniy muhit bilan aloqasini hisobga olgan holda tahlil qiladi. Shuni tushunish kerakki, sotsiolingvistika tilga alohida bir tizim sifatida qaramaydi, aksincha, uning jamiyat bilan qanday munosabatda bo'lishini va til hodisalariga ijtimoiy-madaniy omillar qanday ta'sir qilishini o'rganadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

"Sotsiolingvistika" termini inglizcha "sotsiolinguistics" so'zidan olingan bo'lib, lingvistik tadqiqot yo'nalishi sifatida amerikalik tilshunos Garver S. Karri (1908–1993) nomi bilan bog'liq, u o'tgan asrning 50-yillari boshlarida shunday yozgan edi: "Bugungi taklifimdan asl maqsad [2] nutq omillarining ijtimoiy vazifalari va ma'nolari tadqiqot uchun unumdor maydonni taqdim etadi [10]. Bu soha sotsiolingvistika deb ataladi". Biroq, fanga bu atama ancha ilgariroq, 1939 yilda antropolog Tomas Kallan Xodson tomonidan kiritilgan, shuningdek, dialektolog Ferdinand Vrede (1863-1934), "biz uchun juda zamonaviy bo'lib tuyuladigan atama"ni – ijtimoiy lingvistikani XX asr boshida kiritadi va uning shogirdi Teodor Frings tomonidan rivojlantirildi [7].

XX asr o'rtalaridan boshlab sotsiolingvistika jadal rivojlandi, tasniflandi va tadqiqot, ta'limda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Sotsiolingvistika va uning turli yo'nalishlari, yondashuvlari rivojlanishi natijasida bugungi kunda korrelyatsion va interaktiv sotsiolingvistika, shuningdek, makro-sotsiolingvistika va mikro-sotsiolingvistika, til sotsiologiyasi (shuningdek, til sotsiologiyasi) kabilarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Bir qarashda, til va jamiyat o'rtasidagi bog'liqliklar faqat yaqin tarixda o'rganilayotgan mavzudek ko'rinadi, lekin bu umuman unday emas. Quyida til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarga alohida e'tibor qaratgan holda tilga qisman bo'lsa ham fundamental nuqtai nazardan qaraladi hamda zamonaviy sotsiolingvistikaning kelib chiqishi va rivojlanishini ijtimoiy hodisa sifatida va kontekstda batafsilroq tahlil qilinadi.

Zamonaviy tilshunoslikda til mohiyati tilning evolyutsion yoki birlamchi o'zlashtirish jarayonida rivojlanishiga turli qarashlar bilan bog'liq ikkita qarama-qarshi yondashuv bilan tavsiflanadi:

Matematik-tabiiy nuqtai nazar maktabi vakillaridan biri Noam Xomskiy [5] va uning universal grammatika konsepsiyasidir. Shu nuqtai nazardan, asosiy masala til strukturasi insonning tafakkur tarziga qanchalik ta'sir qilishi hamda tildan foydalanish qobiliyati qanchalik tug'ma va inson tabiatining bir qismi deb hisoblanadi. Tildan foydalanish, ya'ni tilni aloqa vositasi sifatida qo'llash bu tadqiqotlarda butunlay chetda qolib ketgan;

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Noam Homski (1928) hozirgi zamon eng mashhur va ko'zga ko'ringan tilshunoslaridan bo'lib, dunyodagi eng ko'p tilga olingan olimlardan biridir[8]. Shuningdek, tez-tez siyosiy masalalarda, jumladan, kapitalizm, ommaviy axborot vositalari va globallashuv tanqidchisi sifatida tanilgan. 1945 yilda o'rta maktabni tugatgach, u Pensilvaniya universitetida falsafa va tilshunoslik bo'yicha o'qishni boshladi va u yerda transformatsion grammatika bo'yicha dissertatsiyani himoya qildi. Keyin Massachusetts texnologiya institutida (MIT) ishlagan. Chomskiy generativ tilshunoslikning asoschisi bo'lib, 1960-yillardan to hozirgi kungacha turli xil yo'nalishlarda, jumladan Prinsiplar va Parametr-modellar va Minimalist dastur ustida ishlab kelmoqda. Barcha yondashuvlarning umumiy xususiyati universal grammatika mavjudligi haqidagi taxmin.

TILSHUNOSLIK

Til, madaniyat va jamiyatga oid masalalar va turlicha qarashlar tarixi ko'p asrlarga borib taqaladi. G'arb an'analarida til mavzusiga oid ilk asarlardan biri yunon faylasufi Platonning (miloddan avvalgi 428/427–348/347) "Kratilos" nomli xayoliy dialogi bo'lib, unda ikki pozitsiya qarama-qarshi qo'yilgan va muhokama qilingan. Kratilos har bir narsaning, tabiatidan kelib chiqqan, o'ziga xos "tabiiy" to'g'ri nomi borligiga ishonadi. Demak, narsalar va ularning tildagi nomlari o'rtasida qandaydir tug'ma bog'liqlik bor[11].

Germogen: "So'zlar o'z ma'nosini va to'g'ri nomini til hamjamiyatidagi kelishuv va rozilik asosida oladi. Til udan foydalanadigan kishilarning odatlari va axloqlari orqali shakllanadi" [13], – deb ta'kidlaydi.

Bu kontekstdagi muhim jihat shundaki, har ikkala qarash ham muloqotda hal etilmaydi, tilning dunyo bilan qanday aloqasi bor degan savol javobsiz qolmoqda. Ijtimoiy lingvistlar tilning jamiyatda qanday qo'llanilishi va jamiyat tilga qanday ta'sir qilishi bilan qiziqadi. Ularning tilga bo'lgan qarashlari so'zlarning ma'nosi til jamoasining urf-odatlarini va an'analariga bog'liqligini anglatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda XX asr boshlarida nemis olimlari tomonidan tilshunoslikdan ajralmagan holda rivojlantirilgan sotsiolingvistika 1950 yillardan keyin amerikalik olimlar tomonidan mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi va korpus lingvistika, kompyuter lingvistikasi kabi fan sohalarining rivojlanishiga asos bo'ldi.

Sotsiolingvistika juda keng fan bo'lsa-da, ko'pchilik tadqiqotlarga asoslanadigan bir nechta fundamental tushunchalar mavjud. Mazkur tilshunoslik tilni faqat ichki lingvistik tuzilmalarni hisobga olgan holda emas, balki tildan tashqaridagi omillarni ham hisobga olgan holda o'rganadi:

- Ijtimoiy lingvistika tilning rivojlanishini ijtimoiy kontekstda ko'rib chiqadi.
- Ichki omillar: semantika va sintaksis.
- Tashqi omillar: iqtisodiy, demografik, ijtimoiy, siyosiy omillar va boshqalar.
- Ikkala yondashuv ko'pincha alohida-alohida amalga oshirilgan va qarama-qarshi deb hisoblanadi; biroq, sotsiolingvistika ularni bir-birini to'ldiruvchi deb hisoblaydi.

Sotsiolingvistikadagi tadqiqotlar nutq faoliyati ro'y beruvchi ijtimoiy tarmoqlarni barchasini tushunishni o'z ichiga oladi. Bu nafaqat makroskopik darajada mamlakat yoki shaharga, balki mahalla yoki oila ichidagi shaxslararo munosabatlar darajasida ham qo'llanilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Большой русско-французский словарь / Щерба Л.В., Матусевич М.И., Никитина С.А. и др. М.: Рус. яз., 2000.
2. Гак В.Г., Ганшина К.А. Новый французско-русский словарь. М.: Рус. яз., 1995.
3. Даль В.И. Пословицы русского народа. М., 1957.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М.: Рус. яз., 1978-1980. Т. I-IV.
5. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка М.: Азъ, 1996.
6. Русский ассоциативный словарь / Ю.Н. Караулов, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова. Кн.1 - 6. М, 1994 - 1998.
7. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Азбуковник, 1998.
8. Сводный словарь современной русской лексики: В 2-х тт. / Под ред. Р.П. Рогожниковой. М.: Рус. яз., 1991.
9. Словарь русского языка: В 4-х тт. М.: Рус. яз., 1985.
10. Словарь синонимов / Под ред. А.П. Евгеньевой. Л.: Наука, 1975.
11. Словарь современного русского литературного языка: В 17-ти тт. МЛ.: АН СССР, 1950- 1965.